

Борис Грінченко

КАЗКИ

Борис Грінченко

КАЗКИ

Для молодшого
шкільного віку

Х у д о ж н и к и
Ганна Журновська
та
Костянтин Музика

КИЇВ «ВЕСЕЛКА» 1990

ББК 84
Г85

Віршовані казки класика
української дожовтневої літератури
Бориса Грінченка (1863—1910),
написані за народними мотивами.

Стихотворные сказки классика
украинской дооктябрьской литературы
Бориса Гринченко (1863—1910),
написанные по народным мотивам.

Упорядкування,
редакція та вступне слово
Валерія Шевчука

Редактор
О. С. Яремійчук

Г 4803640102-248 74.90.
M206(04)-90

ISBN 5-301-00652-5

© Валерій Шевчук,
упорядкування, редакція,
вступне слово, 1990
© Ганна Журновська,
Костянтин Музика
ілюстрації, 1990

ДОРОГИЙ ДРУЖЕ!

Ці казки, які ти берешся прочитати, написав сто років тому письменник Борис Грінченко, який увічнив своє ім'я, пишучи для дорослих та дітей вірші, оповідання, повісті; який записував у народі і видав збірниками твори, які люди тримали в своїй пам'яті: думи, казки, фантастичні оповіді, пісні. Він вивчав і досліджував нашу рідну українську мову: створював для дітей шкільні підручники, писав статті, це під його редакцією і завдяки його праці ще до революції вийшов у світ славнозвісний чотиритомний «Словарь української мови». Борис Грінченко багато трудився і як учений, і як перекладач з інших мов, боровся за українську школу.

Багато років Борис Дмитрович працював учителем на Харківщині, Луганщині та Сумщині, діти його любили так само, як він дітей. Отож і для дітей він написав немало: байки, казки, оповідання,— друкуючи їх у єдиному тоді на всю Україну дитячому журналі «Дзвінок», що видавався у Львові, і окремими книжечками, які, наче метелики (до речі, їх так і називали, ті книжечки,— «метелики»), розліталися між дітвору. Ці книжечки він охоче роздаровував дітям, і діти їх залюбки читали ще в ті далекі часи, бо були його твори цікаві й гарні.

«Книга казок віршем», з якої і вибрані твори для нашого видання, вперше була надрукована ще в 1894 році у Львові, потім у 1896 — в Одесі, а в 1914 році в Києві, і тут зібрано найкращі віршовані казки Бориса Грінченка. Видавалися ті казки й кожна окремо і не раз — не одне покоління дітей ними зачитувалося. Може, деякі сюжети, тут розказані, тобі будуть, юний читачу, й знайомі, коли ти любиш і знаєш українську народну казку,— не дивуйся, бо так воно й є. Борис Грінченко здебільшого завіршовував казки народні, перекладаючи їх із прози на віршову мову, бо вважав, що читати віршем казки і легше, і цікавіше; таку казку швидше і напам'ять вивчити. А народні казки письменник любив найбільше, збирав їх між людей і навіть видав

«Українські народні казки, вибрані для дітей». Хотів він також, щоб діти знали і про інші народи та землі, і писав про них — діти свого часу зачитувалися його книжками: «Серед крижаного моря», «Оповідання про тварин», «Оповідання про гарний народ» (про Фінляндію) і таке інше, а ще діти вельми любили переказаного ним для української малечі «Робінзона. Оповідання про те, як один чоловік по чужих краях мандрував і як він сам на острові серед моря жив», що його написав англійський письменник Даніель Дефо.

У 1988 році ми відсвяткували 125-річчя від народження нашого славного письменника. В селі Олексіївка на Луганщині, біля тієї школи, де він довго був учителем, йому поставили пам'ятника, а на стіні школи прикріпили меморіальну дошку на його честь. Учителі й учні цієї школи зробили гарний музей Бориса Грінченка, і туди їдуть звідусіль люди, щоб той музей подивитися. А у видавництвах наших виходять книжки письменника; одну із них ти і тримаєш у руках, юний читачу. Про давнє життя тут оповідається, не подібне до теперішнього, але як цікаво про нього читати! Писав Борис Дмитрович про веселе і сумне, про смішне і печальне, і ти, прочитавши цю книжку, обов'язково поспівчуваєш і дівчині Лесі, і дівчинці Галюсі, і бідній рибі з «Риб'ячих танців», а посмієшся з «могутнього» комара, який лева переміг, але якого з'їв павук; з крука, великої птиці, який дуже пишався своїм розумом, але якого обдурив рак; з дурного Івана, який думкою багатів, і з ще дурнішого Юхима, який не власною працею хотів заробити скарб, а даремно шукав його в дрімучому лісі. А хіба не смішні Тимоха й Солоха, котрі чекали, що Доля принесе щастя, а вони тим щастям і скористатися не зуміли; і ледачий так само Сірко, котрий добре через власну лінь натерпівся.

Той хай буде тобі в подарунок, юний читачу, оця цікава книжка, і хай вона тобі сподобається; сподіваємося, що ти навчишся з неї шанувати добро на світі, а зневажати зло. Навчишся співчувати тим, з якими вчинили несправедливо; а прочитавши цю книжку, запам'ятай ім'я її автора — Бориса Грінченка, і то для того, щоб, виріши, прочитати і його дорослі книжки — вони так само цікаві й повчальні, як і ця; ними захоплювалися ще діди і прадіди наші, тож хай вони послужать на добро у світі й нам, людям теперішнім, великим та малим.

Валерій ШЕВЧУК,
лауреат Державної
премії Української РСР
імені Т. Г. Шевченка.

ДВА МОРОЗИ

Ой гуляли в полі два морози,
Два морози, два рідненькі брати.
Брат старіший звався — Ніс Червоний,
А молодший — Синій Ніс на ймення.
Ой гуляють в полі два морози,
Поле чисте в кригу зодягають,
І говорить менший так до брата:
«Ой, мій братику, Червоний Носе!
Як би нам з тобою тут погратись,
Поморозити людей і звіра?»
Відмовля йому мороз старіший:
«Брате мій, морозе, Синій Носе!
Якщо, брате, хочеш ти погратись,
Хочеш ти людей, звірів морозить,
То не в полі треба нам гуляти —
Поле чисте снігом скрізь укрило,
Всі шляхи позамітало в полі,
Не проїде тут ніхто, не прійде,
Краще в темний ліс мерщій ходімо!
Хоч не так там просторо гуляти,
Так же втіхи буде нам багато:
Там і люди проїздять частіше,
А що звіра хижого — усюди
В лісі ми зустрінемо без ліку!
Буде там кому, морозе-брате,
Досхочу зморозити все тіло,
Зупинити кров гарячу в жилах,
Задавить дихання тепле в горлі
І з живого — криги шмат зробити».

І послухався молодший брата,
Вдвох побігли в темний ліс морози;
Біжучи, ще й граються морози,
На одній нозі стрибають жваво,
По дубках тріщать і по осиках —
Аж старий дубняк гуде і стогне
І риплять осики молоденькі.
Як стрибнуть по снігові м'якому,
Крижана кора стає на ньому;
Де билиноньку з-під снігу видко,
Подмухнуть на неї два морози,
У сріблo її неначе вдягнуть.
Ось вони і чують: в темнім лісі
Задзвенів близенько й гучно дзвоник,
І в багатих санках пан пихатий
Надбіга на огирях¹ стрибучих,
На йому кожух ведмежий добрий
Ще і теплая лисича шапка,
Вовчі чоботи на ноги взуто.
Другим же шляхом ріжнаті² прості
По снігу риплять собі санчата, —
То мужик у ліс по дрова їде.
На йому кожух — на латі лата,
Шапка в нього вся в дірках, старенька,
Вітром буйним шапка та підбита —
Як повіє, так і повіває;
Шкарбуни — не чоботи узуті,
Та ще й ті роти пороззявляли.
Синій Ніс, мороз, тоді і каже:
«Ну, кому ж за ким тепер нам бігти?
Я б хотів за мужиком побігти,
Бо його скоріше я дошкулю:
На йому кожух в дірках та в латах,
Шапка вітром в мужика підбита,
Шкарбуни — не чоботи узуті,
Та ще й ті роти пороззявляли.
Ти ж дужчіший, то візьми ти пана,
Бо на ньому — глянь! — кожух ведмежий
Ще і теплая лисича шапка,
Вовчі чоботи на ноги взуто —
Не подужаю його я зроду!»

¹ Огирі — коні-жеребці.

² Ріжнаті — різновид саней.

Як би так, щоб ще його дошкулить?
 А мужик і не вважа на мене:
 Де б хоч трохи мерзнути у лісі,
 А йому ще так, бач, душно стало,
 Що узяв кожух із себе скинув
 І в самій сорочці вже рубає.
 Як побачив, так тоді й зрадів я!
 Подожди ж, мій голубе! — кажу я, —
 Я тепер тобі накою лиха!
 Був кожух увесь від поту мокрий,
 Я й заліз у нього аж у вовну
 Й заморозив так, що він зробився
 Наче дошка та тверда дубова —
 Покуштуй лиш, одягай, мужиче!
 Доробив мужик свою роботу,
 Підійшов тоді він до кожуха, —
 Я ж радію без кінця й без краю:
 Ось коли вже, думка, навтішаюсь!
 Як побачив же мужик кожуха,
 Як почав же лаять на всі боки
 Він мене тоді усяким словом!
 Ну, а я собі таки гадаю:
 Лайся, лайся скільки хочеш, дурню,
 А мене не виженеш, хоч лусни!
 Так не хитре ж те мужиче плем'я!
 Хоч налаяв на всі боки тяжко,
 Так йому було ще лайки мало:
 Як ухопить він дрючину довгу
 Та сучкóвату й товстючу дуже,
 Як почне дубасити кожуха,
 Б'є та й б'є, мене ж ще дужче лає!
 Ох, дізнав я там тяжкого лиха!
 Тут мені давно б уже тікати,
 Так у вовні ж я заплутавсь дуже
 І ніяк я видертись не зможу.
 А мужик лупцює та й лупцює,
 Б'є мене без жалю, як улучить,
 Та ще й каже, сміючися з мене:
 «От дурний мороз цей взявсь у біса:
 Мужика схотілось заморозить!»
 Ледве-ледве викрутивсь од нього
 І утік потерзаний, побитий...
 Ох і знаю ж я тепер навіки,
 Як тих клятих мужиків займати,
 Досі ще увесь як перебитий!..»

СОПІЛКА

І

У хаті білій край села,
Під гаєм аж густим,
Сім'я маленькая жила:
Дідусь, бабуся з ним,
Та в них і діти ще були...
І в тій хатині всі
Вони тихесенько жили
Ще в давнії часи.
І хоч у них було дочок,
Дівчат веселих, три,
Але кохали над усіх
Найменшую старі.
І справді ж гарная була
Галюсенька у них,
Як зорі оченьки блищать
З-під брівок чепурних;
Рожеві губоньки малі,
Рум'янець на щічках,
І вся головонька була
У косах та в квітках.
Вона сміється — і навкруг
Мов сонечко сія,
Мов щастям вся оповилась
Безкрая земля;
Вона засмутиться — й немов
І сонце примерка,

Не ті мов зробляться гаї
Й квітчастая лука.
Дитячим серденьком своїм
Любила Галя всіх:
І тата, й маму, і сестер
Любила двох своїх.
Але ж із заздрощів вони
(Хоч і ховались з тим)
Любити Галю не могли,
Було-бо заздо їм,
Що батько з матір'ю старі,
Хоч дуже люблять всіх,
А Галю жалують малу
Ще більш вони, як їх.

2

Веселе літо настає,
В гаях снують пташки,
Скрізь визирають із трави
Квітки, квітки й квітки.
Метелик в'ється по квітках,
Бджола дзвенить крилом,
Вітрець тихесенький біжить,
Цілується з листом.
«Пустіть нас,— просить
Галя,— в гай,
Там співи та квітки,
Ми стиглих ягід нарвемо
І поплетем вінки».
І кажуть їй тоді старі:
«А що ж хіба? Підіть!
Та на вечерю ягідок,
Як схочете, нарвіть».

3

Побравши глечики, пішли,
І в гаї ось вони...
Під кожним ягоди кущем
Червоні та смачні.
І ті дві більшії сестри
Не стали їх збирать,
Їх рвуть не в глечики вони,
А тільки все їдять.

Галюся ж, хоч од їх обох
Найменшая сестра,
Але не їсть, а в глечик свій
Все ягоди збира
І дума: «Татові оце
Й мамусі я нарву».
І знов за ягідьми вона
Перегорта траву,
Шука, співаючи, в гаю,
Весела й чепурна,
І тільки часом до своїх
Сестер гукне вона:
«Чи не далеко ви зайшли?..
Щоб не блукати нам!..
Ідїть до мене ягід рвать!
Чи є багато й там?..»

4

Аж ось і вечір настає,
Зіходяться вони,
У більших ягідки нема
У глечику на дні,
А в Галі повен до країв.
І каже Галя їм:
«Вже пізно, вечір настає,
Додому ми ходім,
Бо, кажуть, бігають мавки
У лісі в пізній час.
Нарвала повен глечик я,
Чи повно і у вас?»
Та сестри ягоди свої
Не хочуть показать:
«Та одчепись від нас ти геть,
Тобі навіщо знать?»
Од неї нарізно пішли,
Галюсенька ж мала,
Їх серце бачучи, сама
Попереду пішла.

5

Шепоче більшая сестра
Сестрі середній: «Ось
Гляди лиш ти, коли б ще нам
Обом не довелось

І битим дома быть за те,
Що ягід в нас нема,
А Галька повний глек, дивись,
Нарвала і сама...»
«Це правда,— каже смутно та,—
Хоч бить не будуть нас,
Та підлеститися вона
По всяк зуміє час.
За це і люблять так її...
І ось тепер уп'ять
На нас посваряться,— її ж
Ще будуть більш кохать».
І каже більшая: «Ану
Давай її вб'ємо
І в неї ягоди усі
Собі заберемо!
Тоді і батько й мати знов
Любити будуть нас...
Хіба нас хто побачить тут
У лісі в пізній час?
А дома скажемо: пішла
Од нас вона сама,
Ми думали: вона вже тут —
Хіба її нема?»

6

Галюся йшла собі сама,
Не чуючи біди,
Потиху стали здоганять
Її вони тоді.
І не почувалася вона,
Як тихо надійшли,
Відразу кинулись удвох,
Давити почали.
Вона не скрикнула й разу,
А глянула на них,
Докір німий у очах був
Журливих і ясних —
І вмерла тихо... І вони
Її сховали там,
Де кущ калиновий пишавсь,
Схилившись гіллям...
Тоді вернулися удвох
І ягоди взяли,

І кажуть вдома: «Галю ми
Шукали й не знайшли».
Старі злякались і удвох
У темний ліс пішли,
І ніч усю шукали там,
Шукали й не знайшли.
Шукали потім не один —
Багато днів її,
Та не знайшли дочки вони
В гаю, в сирій землі...

7

В холодній ямі Галя спить,
Мина потроху час...
Ось вівці раз у гаї тім
Вівчар маленький пас
І, женучи їх через той,
Через зелений ліс,
Натрапив саме він туди,
Де кущ калини ріс,
Де Галя бідная моя
Навіки полягла...

Поглянув хлопець той: струнка
Калинонька була.
І цівку вирізав з куща,
Сопілку він зробив
І грать почав, і чує він
Чудово-дивний спів:

«Ой помалу-малу, вівчарику, грай,
Та не врази мого серденька вкрай!..
Мене сестри з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»

Така-то жалібна була
Вся пісня та смутна,
Так в серце хлопчика того
Лилась немов вона,
Що він би й плакав та й ізнов
Чудовий слухав спів...

Так день минув, і вечір вже
Собою ліс покрив —
Додому вівці хлопець той
В своє село погнав,
А ідучи селом, ізнов
На тій сопілці грав.
І ось іде і грає він,
Грання смутне дзвенить,
Сопілка жалібно співа
І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу, вівчарику, грай,
Та не врази мого серденька вкрай!..
Мене сестри з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»

І як проходив поуз двір,
Де Галин батько жив,
Почув старий дідусь тоді
Чудово-дивний спів...
І вибігає він з воріт:
«Гей, хлопче, подожди!..
Де ти таку сопілку взяв?
А дай її сюди!»

І на сопілці дід заграв...
Грання сумне дзвенить,
Сопілка жалібно співа
І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу, мій батечку, грай,
Та не врази мого серденька вкрай!..
Мене сестри з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»

Поблід дідусь, у хату вбіг,
Сопілку жінці дав:
«Заграй, стара! Ще зроду я
Не чув, щоб хтось так грав!»
І баба грати почина...

Грання смутне дзвенить.
Сопілка жалібно співа
І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу, матусенько, грай,
Та не врази мого серденька вкрай!..
Мене сестри з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»

А сестри слухають той спів
І бліднуть, і тремтять...
І чують: батько їм велить
На тій сопілці грати.
Найстарша грати почина...
Грання смутне дзвенить,
Сопілка жалібно співа
І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу, ти, сестронько, грай,
Та не врази мого серденька вкрай!..
Ой ви мене, сестри, з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»

8

«Гей, признавайтесь ви мені!»—
Дід гримає на них.
Упали, злякані, тоді
Вони йому до ніг
І на могилку повели,
Де бідна Галя спить
І де калинонька смутна
Схиляється й шумить.
Вона шумить, а з неї спів
Тихесенький дзвенить,
Немов калина та сама
І плаче, і квилить:

«Ой помалу-малу, вітре, повівай,
Та не врази мого серденька вкрай!..

Мене сестри з світу згубили,
Під кущем у лісі мене положили,
У холодній ямі мене поховали,
Ще й ногами землю зверху
притоптали...»

9

І довго плакали старі,
Припавши до землі,
І на могилі двох дочок
Навіки прокляли
І геть їх вигнали з села...
Самі ж щодня вони
На ту могилоньку ішли
Зажурені й смутні.
Багато плакали вони,
Стомило горе їх:
Вони умерли із журби
Та з сліз своїх гірких...

ДІВЧИНА ЛЕСЯ

I

У гаях була хатка убога,
Чоловік жив там з жінкою вкупі,
Одинокі були та бездітні.
Ось пішли вони бога прохати
Аж у Київ, у Лавру святую:
«Дай нам, боже єдиний, дитину!»
Зглянувсь бог на їх сльози великі,
На життя працюйте і чесне
І послав він дочку тим убогим.
Ох і дивна ж була та дитина,
Та й не личком же дивна хорощим,
Не очима, як зорі, ясними,—
Тим була, ох, і дивна дитина,
Що, як плаче, не сльози іллються,
А з очей так і сиплеться жемчуг,
Дорогії блискучії перли,
А як часом вона засміється,
Запашні процвітають троянди...

II

А в тім краї був князь та могутній,
Син єдиний малий був у нього,
От як став той князенко зростати,
То і каже до батька, до князя:

«Ой дозволь мені, батьку, мій князю,
В темнім лісі піти погуляти,
Сполювати чи звіра, чи птаха».
І пуска старий князь свого сина.
Син бере польовничих¹ князевих,
Та ще дядька бере він старого,
І рушають до темного лісу.

III

Довго лісом князенко той їздив,
Сполював птиці й звіру чимало,
А душній був той день і гарячий,
І схотілось князенкові пити.
Ось і бачить він хату край лісу,
Посила польовничого в хату:
«Попрохай ти води нам напитись!»
І пішов польовничий по воду,
Повернувся і дає він напитись,
«На здоров'я!» — князенкові каже,
Уклоняється низько й звичайно.
Як напився ж князенко, до нього
Промовля польовничий та й каже:
«Ох, і бачив я диво у хаті:
Там дівчатко мале та убоге,
Та і дивна ж така дитина!
І не личком же дивна хорошим,
Не очима, як зорі, ясними, —
Тим напрочуд дитина та дивна,
Що ввійшов я, дивлюсь — вона плаче,
А з очей так і сиплеться жемчуг,
Дорогії блискучії перли,
А як стала тоді її мати
Забавляти, — вона засміялась,

І посипались в неї додолу
Запашні рясноцвітні троянди».
Здивувався князенко й до хати
Привертає і злазить з коня він,
Увіходить в убогую хату.
Батько й мати вклоняються низько,
А на лаві дівчатко маленьке.

¹ Польовничий — слуга, з яким полював князь.

Як уздріло воно, що багато
Все чужих уступило у хату,
Почало собі плакати дівчатко,
І як плаче — не сльози іллються,
А з очей так і сиплеться жемчуг,
Дорогії блискучії перли.
Здивувався князенко та й дуже
І схотілось йому пустувати
(Сам він був ще хлоп'я невелике),
Став ще дужче дражнити дитину,
Щоб дивиться, як сиплеться жемчуг.
От і каже старий його дядько:
«Гей, небоже, покинь пустувати,
А забав лишень краще дитину,
І побачимо, що тоді буде».
На князенкові пояс був срібний,
Він ізняв його, дівчину бавить.
Перестала тут плакати дитина,
Зацікавилась поясом срібним,
Засміялася з радощів дзвінко,
І посипались в неї додолю
Запашні рясноцвітні троянди...
Здивувалися всі, хто не бачив,
А найбільш од усіх — то князенко;
А побавившись трохи у хаті,
Повернулися знову додому.

IV

І почав молодий той князенко
Все частіше в ліси виїздити,
Щоразу заїздить до дівчини.
Так минають літа помаленьку,
Став князенко вже парубком жвавим,
Стала Леся доросла дівчина,
Рушники вишиває орлами,
Собі посаг готує у скриню...
Ох, і де вони й як умовлялись,
Умовлялися де та стрівались,
Не довідавсь ніхто б про те зроду,
Тільки ж доля і їх не минула:
Покохалися вдвох молодята...

V

От і мовить до діда князенко:
 «Покохались ми з Лесею, діду,
 То віддай же її ти за мене».
 Похилив тоді голову батько:
 «Не віддам, бо не буде вам щастя,
 Князь не схоче, щоб взяв ти мужичку».
 Відмовляє князенко старому:
 «Не турбуйся ти, діду, про тее,
 Я здобуду од батька дозвóлу».
 Похилився старий головою:
 «Ох, не знаю я, що і казати!
 Чує серце моє, що неначе
 Не без лиха обійдеться Лесі,
 Дожида її горе велике,
 Якщо дівчина піде за тебе,
 Ти ж бо князь, а вона ж то мужичка!
 Нехай краще зостанеться дома
 Та мужичу роботу справляє».
 Не послухавсь князенко старого...

VI

Просить дівчину Лесю князенко:
 «Дай мені рушника, що ти шила,
 Дай для батька, для князя, голубко!»
 От дала той рушник йому Леся,
 І поїхав князенко до батька,
 Уклонивсь йому в ноги низенько,
 Промовляє тоді йому слово:
 «Ой, пожалуй мене, князю-батьку!
 Одружитися хочу я чесно,
 Хочу взяти я дівчину Лесю,
 Що зросла у мужичій хатині».
 Здивувався тоді князь і розсердивсь
 І загніваний каже до сина:
 «Чи забув, що князького ти роду?
 Чи тобі ж та мужичку узяти?»
 Промовляє князенко до батька:
 «Ой пожалуй мене, князю-батьку!
 Хоч дурний іще розум у мене,
 Але ж думаю я, що немає
 На всім світі такої дівчини,
 Як моя та кохана Леся».

Та й не личком же дивним хорошим,
Не очима, як зорі, ясними —
Тим же дивна кохана Лєся,
Що, як плаче, не сльози іллються,
А з очей так і сиплеться жемчуг,
Дорогії блискучії перли;
А як часом вона засміється,
Запашні процвітають троянди».
Здивувався тоді князь та і каже:
«То все добре, але ж того мало.
Може, й справді та дівчина гарна,
Але ж, може, вона ще лінива
І недбала тобі буде жінка».
Промовляє князенко до батька:
«Не лінива вона буде жінка,
Хоч сам, батьку, поглянь на роботу!»
І князенко рушник той виймає,
А рушник же той мудро пошитий:
Виногради повз край повилися,
Як живії, тремтять наче листям,
Посередині вишито рясно:
Розпростерли орли свої крила,
Мов летіти збираються зараз,—
Ох і дивне шиття в рушникові!..
Здивувався старий тоді батько,
Та й і каже він зараз до сина:
«Коли ж так, то женися, мій сину!
Подивлюсь я на дівчину тільки,
Щоб самому впевнитись на очі».

VII

Та не довго князь-батько впевнявся:
Як побачив він дівчину Лєсю,
То й звелів заручити їх зараз.
Перегодом було і весілля,
А бучне те весілля та пишне...
А у князя жила у палаці
І стара, і поганая баба,
Одна пані з магнатів пихатих,
І дочка була в неї вродлива.
І ще здавна гадала все баба
Одружити дочку ту з князенком.
Як побачила ж іншу справу,
Зашипіла, як гадина люта,

І сказала: «Не буде їм щастя,
Згине з світу мужичка проклята!»
Запрохали й її на весілля.
Як скінчився ж бенкет той весільний,
То пішла молода роздягатись,
І пішла тая баба із нею.
Як зосталася ж вдвох з молодою,
Роздягла молоду усю чисто,
Заховала багату одежу,
Ухопила ножа тоді люта,
Молодій повиймала геть очі
Й, бідолашну, її у сорочці
Геть прогнала з князького палацу,
А сама повернулась до князя,
Уклонилась низенько та й каже:
«Ох, і правду казав єси, князю,
Що не буде пуття із мужички,
Одурила вона усіх чисто,
Утекла в дорогому убранні,—
Мабуть, злото сподобалось дуже,
То вона його зараз і вкрала».
Засмутивсь тоді князь і всі гості,
Засмутився князенко ще дужче,
Полилися пекучії сльози.
От і каже князь-батько до сина:
«Не послухався спершу ти батька
І покрив єси соромом рід мій!
Що ж ти маєш тепер вже робити?
Не подоба тобі вдовувати,
І, не живши із жінкою вкупі,
Одружися ти з іншою, сину!
Повінчають нехай тебе знову
Хоч з дочкою цієї старої,
Щоб як-небудь сховати нам сором».
Одмовляє до батька князенко:
«Ой пожалуй мене, князю-батьку!
Я не вірю брехні цій і трохи,
Моя жінка не зрадила, батьку,—
Це страшне лиходійство вчинилось.
Я піду свою жінку шукати,
Чи живу, чи мертву — знайду я.
Лиходія ж тепер вже я знаю —
Дожида він хай лютої карі!»
По тім слові з палацу він вийшов.

VIII

Бідолашная ж Леся сліпая
Серед ночі блукає — шукає
Собі стежки до рідної хати,
Та сліпому дороги немає:
Не потрапить безщасна нікуди;
Як пішла, так і впала у яму,
А із ями їй вилізти ніяк.
І сидить вона й плаче там гірко,
А з очей в неї сиплеться жемчуг,
Дорогі блискучі перли...
Усю ніч там сиділа безщасна;
Як устало ж веселеє сонце,
То тоді проз ту яму старенький
Дід ішов якийсь в драній свитині
І почув, що хтось гірко ридає,
Заирнув — аж там дівчина плаче,
Без очей вона плаче, й не сльози,
Тільки жемчуг на землю спадає,
Дорогі блискучі перли,
А сорочка скривавлена біла.
Пожалів її дід той убогий
І узяв за дочку він додому.
Ось живе тоді Леся у нього
І прохає вона його щиро:
«Що я буду вам, діду, казати?
Заберіть ви оце все намисто,
Що наплакала я тут, безока,
Понесіть до князького палацу
І гукайте: «Купіть лиш намисто!»
А як будуть питати: «Що хочеш?» —
То скажіть, хай дадуть одне око».
І послухавсь дідусь тоді Лесі,
Забира жемчугове намисто
Та й іде до палацу князького
І гукає: «Купіть лиш намисто!»
А дочка тої баби й почула.
«Ой купіть, — каже, — мамо, намисто!»
Баба челядь тоді посилає,
І питається челядь в старого:
«За намисто що хочете, діду?»
Дід і каже: «За це — одне око».
Насміялася челядь із нього
І пішла, старій бабі сказала:

«Божевільний той дід та і годі:
 За намисто він править аж око!»
 І згадала тоді стара баба,
 Що у неї єсть Лесині очі,
 Віддала вона дідові око,
 А собі узяла те намисто.
 І приносить дідусь теє око,
 Віддає його дівчині Лесі.
 Притулила вона його міцно —
 Приросло ізнов око до місця.
 Ось тоді з одним оком вже Леся
 Рушника вишивать починає.
 Діда знову в палац посилає
 Продавать жемчугове намисто.
 Дід пішов, знову править він око,
 Не хотіла давать стара баба,
 Та дочка намоглася на неї:
 «Ви мене не жалієте й трохи,
 І намиста вам шкода купити!»
 Віддала друге око та баба.
 От тепер вже два ока у Лесі,
 Вишиває рушник вона пишно:
 Виногради повз край повилися,
 Як живії, тремтять наче листям,
 Посередині ж вишито рясно:
 Розпростерли орли свої крила,
 Мов летіти збираються зараз...

ІХ

А князенко безщасний шукає
 По далеких світах свою жінку,
 Та знайти не здолає ще й досі...
 Ось намислив нарешті князенко,
 Посила свої вірнії слуги:
 «Ідіть, — каже, — ви скрізь закликайте
 І старого, й малого зусюди,
 І панів, а найбільше простацтво,
 Становити обіда я буду —
 Чи не вздрю я тоді свою жінку...»
 Ось пішли тоді вірнії слуги,
 Зкликають старого й малого,
 І панів, а найбільше простацтво
 На обід до князенка в палаци.
 Як почув теє дід, то і каже:

«Чуєш, дочко, обід у князенка...»
Промовля тоді Леся до нього:
«Ось візьміть рушника цього, діду,
Та й ідіть на обід до князенка...»
Й почепила рушник той на діда,
Що сама вишивала орлами.
Дід пішов на обід у палаци
І сідає до столу з народом;
Сам князенко там скрізь порядкує
І підносить гостям він по чарці.
І як черга дійшла вже до діда,
То побачив рушник той князенко
І пізнав він, чия то робота.
Затремтіло тоді йому серце,
І питається він у старого:
«Цей рушник відкіля в тебе, діду?»
Каже дід: «Єсть у мене дівчина,
То й рушник вона цей вишивала...»
Ухопив же рушник той князенко
І гукнув на свої тоді слуги:
«Запряжіть мені коні скоріше!»
Запрягли йому коні баскії,
Вдвох із дідом князенко сідає
І до нього він їде негайно.
Як приїхав, поглянув на Лесю:
«Се ж вона! Се ж вона, моя!» — каже.
А вона розцвіла як троянда,
Як зоря, засіяла очима
І до нього упала на груди...
Ох, багато ще на світі щастя!..

Х

Потім що ж? До палацу вернулись
І веселі, й щасливі обоє
І навіки zostались укупі,
А із ними і батько та мати,
І старий ще дідусь той убогий;
Тую ж лютю бабу прогнали,
Щоб і дух не смердів її близько.

Ось і казка уся, та і годі!..
В ній і горе ми бачили, й щастя —
Як хто хоче, хай вірить у горе,
А ми будемо вірити в щастя!

СІРКО

Був колись Сірко собака,
Жив у чоловіка,
І була йому робота
Дуже невелика.

Од вовків глядіть худобу,
Звіра одганяти,
А удень, як наїсися,
То лягай і спати.

Та Сірко наш був лінивий,
Спав і день, і нічку,
А як спить, вовки і вкрадуть
Гуску чи теличку.

Та Сірко наш не зважає,
Знову ляже спати,
Злодій прийде та й потягне
Все добро із хати.

Чоловік Сіркові каже:
«Гей, Сірку, не спи ти,
Дурно хліб не можна їсти,
Треба заробити!»

На хазяїна розсердивсь
Наш Сірко кудлатий.
«Коли так, піду я світа
Кращого шукати!»

Ось він з двору вибігає
І біжить до лісу,
Там він зараз зостріває
Вовчика-гульвісу.

«А здоров лиш вовче-брате!
Гризтися нам буде,
Надокучили сердиті
Всі мені ті люде.

Будем ми з тобою жити,
Здобувати їжу
І щодня з тобою будем
Страву мати свіжу.

Знаю я, куди пролізти,
Де живуть ягнята,
Буде наша і теличка,
Гуси й поросята».

Вовк Сіркові радий дуже,
Зараз побратались,
А як тільки стала нічка —
З лісу вдвох побрались.

У село приходять тихо,
Сплять давно вже люде.
До кошари вдвох підлізли:
«Тут нам здобич буде!»

Каже вовк: «Ти все тут знаєш,
Лізь же ти в кошару
Та відтіль мені і кинеш
Хоч ягняток з пару».

А Сірко ще й радий дуже,
Вліз він потихеньку
І вовкові викидає
Вже вівцію ситеньку.

Вовк вівцю схопив та драла,
В гай мерщій тікає,
Наш Сірко з кошари виліз —
Аж вовка немає.

Озирнувсь Сірко, поглянув
Та із серця каже:
«Одурив мене вовцюга,
Постривай же, враже!»

Я й без тебе їсти буду,
Ще для мене буде»,
Плиг ізнов тоді в кошару,
А в кошарі люде.

Бо вони уже почули,
Як в хліві товклося,
І Сіркові упійматись
Зараз довелось.

«А! Піймався, — кажуть, — вовче!
А давайте бити,
Щоб не лазив у кошару
Він овець давити».

А Сірко кричить: «Не вовк я,
Я їй-бо собака!»
Та дарма! По спині в нього
Вже гуля ломака!

Як взялись Сірка періщить
Добрими дрючками:
«Коли ти собака, — кажуть, —
Так не лазь з вовками!»

Довелось би пропадати,
Мабуть би, і вбили.
Та Сірко побачив дірку —
Плиг туди щосили!

Ледве втік, боїться й вити
Та біжить додому,
В двір убіг і потихеньку
Вліз він у солому.

Ніч пролежав, день пролежав,
Боки все боліли,
А як знову він одужав
І набрався сили,

То нікуди вже не бігав
Він ніколи з дому,
І про те, що з ним зробилось,
Не казав нікому.

І зробився працювитий:
Ніч усю ганяє,
Береже комору й стайню,
Звіра одганяє.

МОГУТНІЙ КОМАР

Над ставком широководим,
Посеред очеретів,
Там комар, славетний лицар,
Під листом зеленим жив.

Грав у сурму голосною
І до бою викликав,
І в людей, і у звірини
Крові безліч випивав.

І його ніхто на світі
Ще й разу не подолів:
Наш комар уславивсь гучно
Серед мух і комарів.

Всі казали, що від нього
Світ ще дужчого не знав,
Сам комар тому повірив,
Сам щодня про те казав.

Довго б наш комар щасливо
У великій славі жив,
Якби він не чув про лева,
Що царем був у звірів.

Прилетіла муха жвава
І казала, що вона
Лева бачила і сили
В світі більшої не зна.

Запеклося коло серця,
Защеміло в комара,
І ніяк забуть не може
Він звірячого царя.

Мучить думка та проклята,
Що від нього дужчий є,
І у серці комаревім
Гордість лютая встає.

Ось випростує він крила,
Знявсь і лісом вже летить,
Аж туди, де лев могутній
Пообідавши лежить.

В сурму голосно ударив:
«Гей ти, леве, уставай!
Будем битися, аж поки
З нас комусь та прийде край.

Бо на цій землі широкій
Місця двом немає нам —
Хочу слави я придбати
І собі, і комарам!»

Ту ж хвилину вже кусає
Лева в ніс швидкий комар,
І відразу, ревонувши,
Скочив тут звірячий цар.

І запекла закипіла
В них баталія в ту мить:
В щоки, в ніс комар кусає,
Налітає і дзижчить.

Лев лютує! Ще ніколи
Так ніхто не дошкуляв!
Одбивавшися, всю морду
Вже він кігтями подрав.

Кров дзюрчить у лева
з морди,
Зовсім збувся сили він,
Але поки ще держіться,
Б'ється кілька ще хвилин.

Та комар усе лютіше
Налітає, не вгава,
І царева похилилась
На дернину голова.

Закривавлений, безсилий
Впав на землю дужий цар,
І, зрадивши невимовно,
Задзижчав тоді комар:

«Той у світі є найдужчий,
Хто найдужчого здолів,
Світлом слави осіяний
Я вернусь до комарів!»

Він летить — великий лицар,
Ліс потроху вже минав...
А павук давно між листям
Павутиння хитро ткав.

І комар у хитрі сіті
Там заплутавсь і повис,
Скрики жалібні відразу
Тут почув зелений ліс:

«Так з великими буває!
Нащо ж, доле, ти така?
Подолати зміг я лева,
Гину я од павука!»

Так загинув лицар славний,
І павук його ізз'їв,
І про нього всі забули
Серед мух і комарів.

ТРИ БАЖАННЯ

Ой було це ще в давнії роки,
Як у нас, на Україні широкій,
Чоловік на селі жив Тимоха,
І була в нього жінка Солоха.
Поганенько було таки жити,
Хоч було на чому й заробити.
Та як правду вам щирю сказати,
То вони не уміли придбати,
Бо у гарне вбиратись любили,
А напярсти, наткати не вміли.
Їсти теж як би все їм ласенько,
Встати — пізно, лягти ж — так раненько.
Так вони дожилися до того,
Що немає і в хаті нічого.
То і лає Тимоха Солоху,
А Солоха картає Тимоху.
Чоловік їй говорить: «Якби ти
До пуття та уміла робити,
То було б усього в нас багато —
І про будень, і також про свято».
Жінка каже: «І з тебе робота!
Аж дивитись на тебе нудота:
Тільки лежні справляєш та сидні,
Тим у нас тільки й є самі злидні!»
Так погризшись, розумнії, далі
Долю лаяти злу починали:
«Це все доля недобра та люта,
Через неї це горе та скрута!

Нащо так це, що треба робити?
Кому доля годить, той на світі,
Не робивши, прожити здолає,
Ще й багатства та щастя зазнає».
А Солоха сердито говорить:
«Наша ж доля дає саме горе.
Ну, та й доля ж ця наша — така,
Як пралюта свекруха лихая!»
Тільки встигли те слово сказати,
Коли стук щось одразу до хати!
Увіходить якась молодиця:
«Нащо ж так все на мене свариться?
Я — та Доля. Щоб ви не казали,
Що ви щастя на світі не мали,
Та що маєте долю лихую,—
Три бажання обом вам дарую:
Жінці — перше, Тимосі ж два буде,
Не миліться ж ви, добрії люде:
Тричі можете вдвох ви бажати,
Хто що схоче, то й буде те мати,
Більше ж трьох вже ніяк! Прощавайте!
Щастя з рук ви, глядіть, не пускайте!»
Те сказала і зникла вже з хати,
А ті раді. «Що саме бажати?»—
Вже Солоха в Тимохи питає,
А Тимоха і сам ще не знає,
Бо думок у Тимохи багато:
«Оттепер нам повік саме свято!
Перше, грошей найбільш забажаю,
Я із грішми доскочу й до раю!
Будуть інші за мене робити,
Ласих страв буде їсти і пити,
Я ж, як пан, увесь день на перині,
Тільки скрикну: «Давайте ви, свині!»
Гроші є, то усе нам байдуже,
Ти тоді зачіпай нас не дуже!
Я палаци куплю і з панами...
Ні, гордують пани мужиками!
Коли так, то я паном зроблюся!
Генералом! В мундир уберуся,
Шану матиму дуже велику:
Всі шанують панів споконвіку.
А воно іще більша є шана:
Архиреем би... Звечора й зрана
Цілуватимуть всі мене в руку,

Я ж даватиму й панству науку.
 Тільки ні: в мене жінка, а знати —
 Архиреї усі нежонаті...
 Так царем!..» І знов думка гуляє,
 І думкам тим і спину немає.
 А Солоха теж в хмарах літає:
 Їй стрічки і намисто сіяє,
 Теж палац та такий пребагатий!..
 Бо не хоче вже вбогої хати...
 Та на лихо згадалось Солосі,
 Що вони не вечеряли й досі.
 То було їй про їжу байдуже,
 А тепер закортіло ще й дуже.
 У печі ще раніш затопила,
 Подивилась: «Ну, й жар же до діла:
 Хоч спекти, хоч спрягти, хоч зварити!»
 Почала вона жар ворушити,
 Та й не стямилась, як і сказала:
 «Як би тут ковбаса зашкварчала,
 От-би так! А то з ранку самого,
 Опріч хліба не їла нічого!»
 Тільки встигла сказати — ой леле!
 Уже кільце ковбаски дебеле
 На жару і шкварчить і пряжеться!
 Тут Тимоха ураз як сунеться:
 «Чи вона уже зовсім здуріла?
 Що, дурна ти лепете¹, зробила?
 За оцю ковбасу віддала ти
 Своє щастя, що мала придбати.
 Чом ти грошей, дурна, не бажала?
 Ковбаси вона, бачте, не мала!
 А бодай би вона тобі сіла
 На той ніс, що встрява не до діла!»
 Стриб ковбаска до пики Солосі —
 Так одразу й повисла на носі!
 Ніс зробивсь — вже яка йому й міра!
 Гірше, ніж за сім гривень сокира.
 Тут Солоха: «Мій боже великий!
 Ой пропала ж я, бідна, навіки!
 Нащо ж я на цей світ народилась?!»
 Так вона тут сльозами і вмиласть!

¹ Лепета — базіка.

А Тимоха сидить уже тихо,
Бачить сам, що і він зробив лихо,
І бажання віддав без нічого,
Та ще й жінці накоїв він злого.
Що робити? — він дума-гадає...
А Солоха уже його лає:
«Бач, здалась я йому на наругу!..
Одминив мою пику на другу!..
Як я вийду такою між люде?
І яке ж то життя тепер буде?
Віддавай мого носа, бо згину
Та й тебе задавлю, злу личину!»
Що робити? Чи грошей бажати,
Чи Солоху з біди визволяти?
Воно й грошики дуже хороші!..
Ну, та жінка миліша як гроші!
«Так щезай же ти, халепо клята!»
Де й поділась ураз ковбаса та!
Хоч нічого не має Тимоха,
Так ізнов як людина Солоха.
Аж тут — стук! Знову Доля до хати:
«Чи ще будете ви нарікати?
Я ж вам щастя давала! Ви ж нащо
Віддали його так анізащо?
Ні, не доля тут винна — самі ви,
Що без краю недбалі й лінів!»
Заробіть, тоді й будете мати,
На дурничку ж не можна придбати.
Самі взяли свого щастя не вміли!
Прощавайте, якщо зрозуміли!»
Засміялась та й зникла із хати...
Як прибитіі наші zostались!
Довго очі звести не зважались,
Похилившись, сиділи довгенько
Та зітхали обоє важенько.
Як же згодом прочумались трохи,
То Тимоха сказав до Солохи:
«Отака приведенція в світі!..
Воно й правда, що треба робити...»

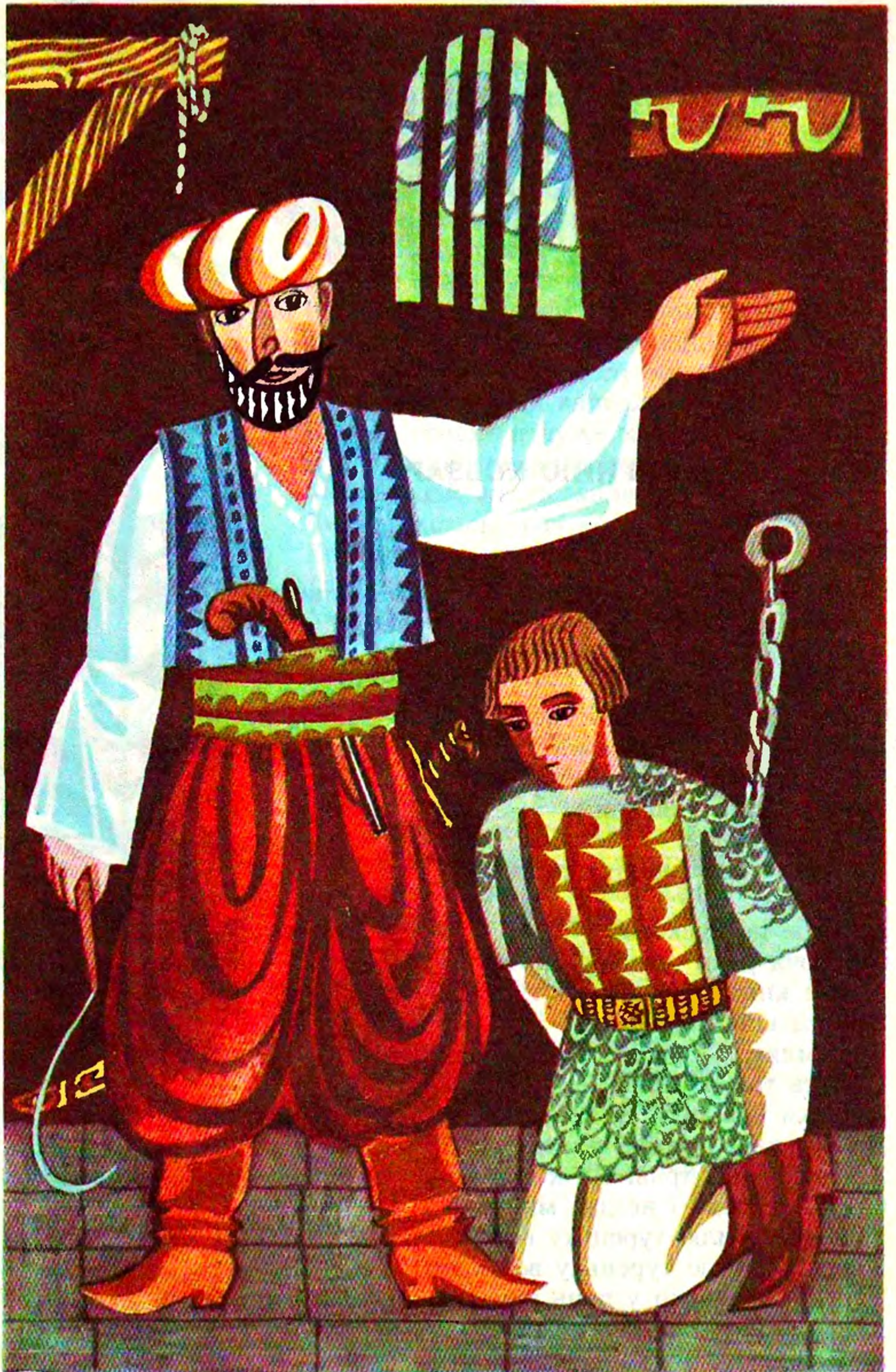
ДУМА ПРО КНЯГИНЮ-КОБЗАРЯ

І

Ой то не білий туман землю скрізь покриває,
А то князь молодий у похід виступає,
З військом рушає
Турчина воювати,
Слави собі вояцької молодецької залучати,
До своєї землі ще землі придбати...
Ой то не сива зозуля гірко кувала,
А то молода княгиня,
Вірна дружина,
З князем опрощення приймала¹,
Обнімала,
Од себе не пускала,
Ридаючи руки до нього простягала...
А вже князь з двору виступає,
За ним військо рушає,
Вигрімляє...
І йдуть так не день, не два,
І тільки навкруги їх трава степова,
Де не глянь, розлягається,
Аж військо в траві тій ховається.
Отож, не день і не два минає,
Князь у землю турецьку вступає
І звелів землю турецьку воювати,
Турецьке військо у пень рубати...

¹ Опрощення приймати — прощатися.

Та не стало щастя князеві слугувати,
Почали його вороги побивати,
Військо турок до ноги порубав,
А которі недобитки по степу розпорошив-
розігнав,
Князя хороброго у бран, у неволю узяв...

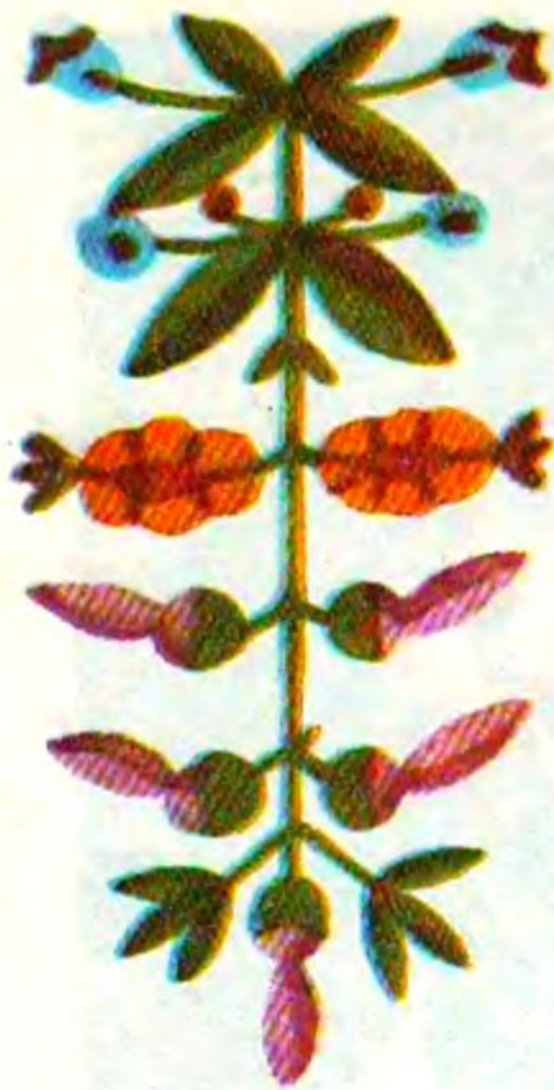
2

Ой тяжко князеві у неволі пробувати,
Заліза тягати.
Кайдани-залізо ноги повривало,
Біле тіло молодецькеє коло жовтої кості
пошмугляло,
А ще ж то уночі у темній темниці
із іншими невольниками він пробуває,
А удень турчин до темниці приходжає,
Двері одмикає
І бідного невольника на тяжку роботу
виводжає.

А сам турчин коло невольників походжає,
На їх поглядає,
На слуги свої, на турки-яничари, зо зла гукає:
«Кажу я вам, турки-яничари, добре ви дбайте,
Із ряду до ряду заходжайте,
По три пучки тернини й червоної таволги²
набирайте,
Та недбалого невольника по тричі в однім
місці затинайте!»
То ті слуги, турки-яничари, добре дбають,
По три пучки тернини і червоної таволги у
руки набирають,
По тричі в однім місці бідного невольника
затинають,
Тіло біле коло жовтої кості обривають,
Кров християнську неповинно проливають...
Отак то у тяжкій неволі князь пробуває,
Три роки горе та біду приймає,
А четвертого року випадком випало
До любої дружини звістку подати,
Словом переказати:

² Таволга — степова колюча рослина.

«Нехай,— каже,— моя люба дружина добре
дбає,
Статки-маєтки збуває,
Скарби збирає,
Мене, князя, з тяжкої неволі викупає!»

3

То княгиня скоро тую звістку до рук дістала,
Гірко заридала,
Думала-гадала,
Що: «Як мені своє миле подружжя з неволі
визволяти,
Що на той викуп ніяких статків-маєтків,
великих скарбів не буде ставати,
Бо ні за які скарби не буде його цар турецький
випускати».

І ну княгиня знову думати-гадати,
Як своє подружжя з неволі визволяти:

«Хоча й би я й статки-маєтки збувала,
Скарби великі збирала,
То не можна мені самій до царя турецького
доступати,
Бо буде мене цар турецький собі за жінку брати,
А певних людей та небоязких нема кого
послати».

Думає-гадає,
З себе препишную князькую одіж скидає,
Коси свої, довгі до п'ят, ножицями відтинає,
Бере тоді на себе одіж просту чоловічюю,
Бере кобзу тридцятиструнну
Та крадькома,
Тишкама,
Нічого нікому не оповіщає,
У турецьку землю, у далеку дорогу страшну
виходжає.

4

Ой далека то дорога: не день, не два її треба
проходжати,
Багато горя та муки зазнати!
Ой усього зазнала княгиня бідолашна,
Ніжки свої білії збила-натрудила,

Ручки свої ніжні тернами сколола,
Личенько своє молоденьке голодом

стомила,

Оченята свої карії слізьми стуманила,
А таки дійшла вона до землі турецької,
До віри бусурменської,
І до царя турецького приходжає,
Мов би то молодий кобзар на кобзу грає.
Побачили слуги, турки-яничари, кобзаря

молодого,

Ведуть його у палац до царя турецького,
Щоб він цареві заграє,
Заспівав,

Душу йому звеселив.

То молодий кобзар-княгиня до палацу вступає,

Царя турецького забачає,

Струни торкає,

Грає-співає,

Піснею жалібною серце у царя виймає.

Цар турецький жорстоке серце мав,

А з тієї пісні сльозами дрібними заплакав,

І довго молодий кобзар-княгиня цареві грав —

І день, і два, і три...

І каже цар турецький

Бусурменський:

«Будеш ти у мене, кобзарю молодий, повік
пробувати,

Буду тебе за рідного брата мати,

Незліченними скарбами наділяти».

І каже кобзар молодий — княгиня:

«Не можу я, царю, коло тебе пробувати,

Єсть у мене батько й мати,

Будуть вони, старенькі, по мені вельми

тужити-сумувати».

І говорить цар турецький

Бусурманський:

«Коли ж не хочеш у мене пробувати,

То даю тобі волю — чого твоє серце бажає
у мене прохати».

Тоді молодий кобзар-княгиня промовляє:

«Змалку я, царю, по світу блукаю,

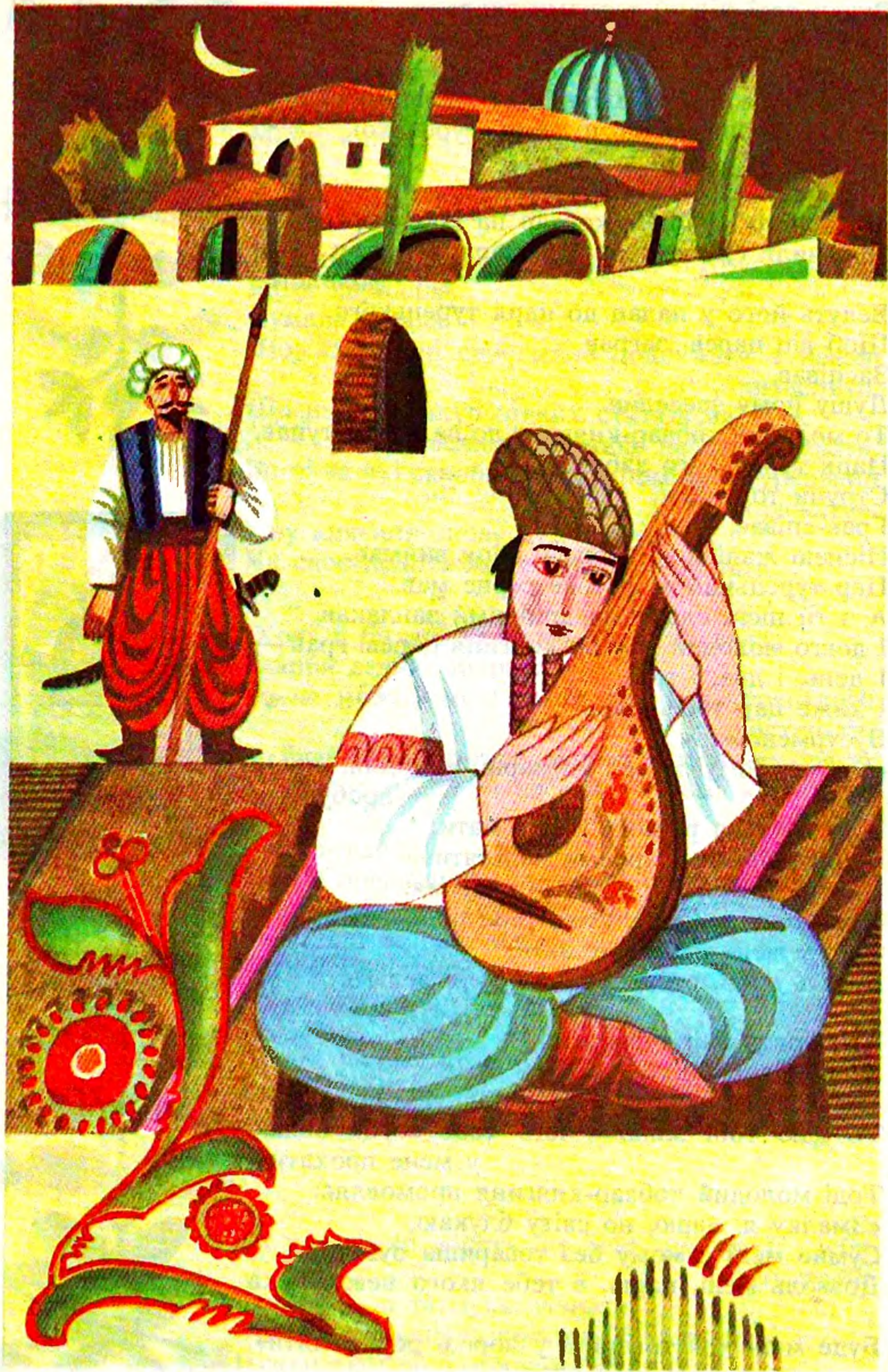
Сумно мені самому без товариша бувати,

Дозволь мені, царю, в тебе якого невольника

взяти,

Буде мені хоч товариш у дорозі розмовляти».

І звелів цар турецький темну темницю
 відмикати,
 Кобзареві молодому якого схоче невольника
 дати,
 То молодий кобзар-княгиня до темної темниці
 вступає,
 Усіх невольників оглядає,
 Подружжя своє, князя любого, вибирає,
 З темниці виводжає
 І з ним укупі з землі турецької рушає.

5

Пішли вони вкупі широкими степами,
 Байраками та ярами,
 І не міг князь своєї дружини вірної впізнати,
 А вона не схотіла йому про себе і навзнаки
 дати.

І йшли вони так довго широкими степами,
 Байраками та ярами,
 А як почали до своєї землі доходжати,
 Почав князь до молодого кобзаря, до княгині
 промовляти:

«Пусти мене, чоловіче добрий, на волю!
 Не просту дав мені бог на світі долю,
 У цій землі я князем князюю,
 Який хочеш, викуп за себе обітую³».

Говорить молодий кобзар-княгиня:

«Нічого я з тебе, князю, не бажаю,
 Іди, хай тобі бог помагає!»

То князь радий, молодому кобзареві як і
 здякуваться не знає,
 До себе в гостину закликає.

А молодий кобзар-княгиня відмовляє:

«Не можу я, князю, зараз до тебе перебувати,
 Єсть у мене батько й мати,
 Будуть вони, старенькі, по мені вельми
 тужити-сумувати.

А як дасть мені бог до батька та до матері
 завітати,

Тоді буду до тебе в гостину перебувати».

І тоді вони опрощення брали,
 Кожен своїм шляхом повертали.

³ Обітувати — обіцяти.

То молода княгиня навпростець небитими
 стежками пробігала,
 Швидше од князя до господи прибувала,
 Преписну одіж князьку до себе брала,
 Чоловіка дожидала.
 Час-година минає,
 Ото уже й князь до господи прибуває.
 Усі його стрівають,
 Вітають.
 Княгиня його вітає,
 Приймає,
 Про здоров'я питається,
 А він зо всіма вітається,
 А коло неї й не стане,
 На неї оком не спогляне,
 До своїх райців⁴ промовляє:
 «Бачите, як моя жінка добре дбає,
 Тепер цілує-вітає,
 А як я в тяжкій неволі пробував
 Та звістку подав,
 Щоб вона статки-маєтки збувала,
 Скарби збирала
 Та мене з неволі визволяла,
 Так тоді де вона бувала?»
 І говорять райці князькії:
 «Відколи, князю, твоя звістка прибула,
 З того часу княгиня дома не жила,
 До сього часу десь пробувала,
 Оце тільки до господи завітала».
 І розпалився князь гнівом великим,
 Одвів княгиню до неї в кімнату,
 Звелів на ключ замикати,
 А сам до ради уступає,
 Промовляє:
 «Панове райці!
 Судіть мою жінку невірну як треба по-правді!
 Якби не молодий кобзар мене обрятував,
 То й досі б я турецькі кайдани тягав».

⁴ Райці — міські урядники; тут — княжі дорадники.

І ото починає рада суд судити,
 І присудили княгиню горлом скарати,
 Смерть їй завдати.
 І князь на той присуд сам пристав,
 З райцями до княгині уступав,
 Щоб узяти,
 На смерть її віддати.
 Підійшов, двері одмикав
 Та й скам'янів там, де стояв:
 Світлиця порожня, немає княгині у ній,
 А стоїть там кобзар молодий...
 І говорить молодий кобзар-княгиня:
 «Ой який же тепер світ настав,
 Що чоловік своєї жінки не пізнав».
 І тоді кобзар з себе одіж просту скидав,
 Кожен княгиню пізнав.
 І тоді князь радістю радіє
 І сльозами ридає,
 У своєї жінки вірної прощення благає...
 І тоді князь великий бенкет зчиняє,
 Увесь народ на нього скликає,
 З радощів бенкетує-гуляє,
 Своє любе подружжя, княгиню, уславляє...

СКАРБ

1

Жив колись у нас кумедний
Чоловік, Юхимом звався,
Забагатіти відразу
Все він якось сподівався.

«Я вже, — каже, — добре знаю:
Є в землі скарбів багато
І усі їх взяти можна
Під Купаловеє свято.

Та на лихо я і досі
Ще не знаю, як їх брати,
Треба щось там ворожити,
Треба щось там чарувати».

І усе про скарб той дума.
І додумався до того,
Що в думках опріче скарбу
В голові нема нічого.

І Юхимові приснилось,
Що в великім нашім лісі,
За сімнадцять гін од краю,
У куцах десь при орісі,

Скарб лежить там незліченний,
Але взяти гроші зможе
Тільки той, хто певним словом
Скарб заклятий завороже.

Встав Юхим і вже не знає,
Що почати, що й робити:
Якщо він скарба не візьме,
То не може й в світі жити.

Але як його узяти,
Як того не знаєш слова?
Думав-думав і надумав —
От і поміч вже готова.

Зразу шапку надіває
Та й іде швиденько з хати:
Поспішається скоріше
В кума ради поспитати.

2

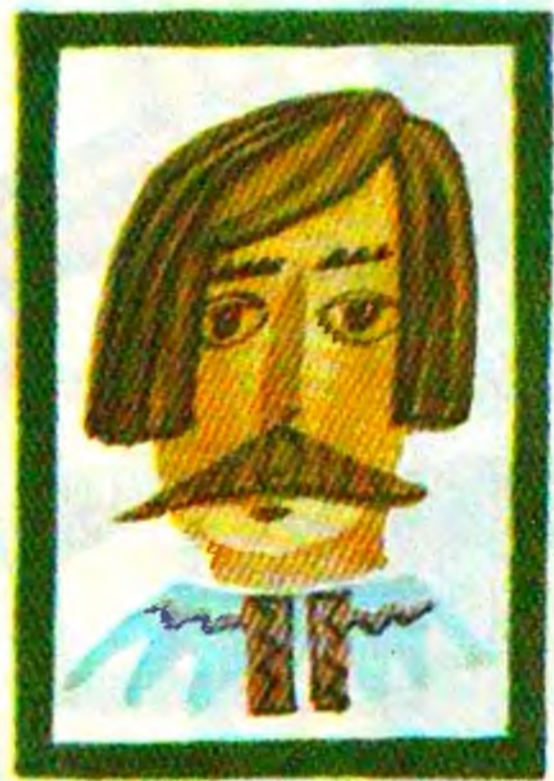
Кум його, коваль путящий,
Був тоді у кузні саме
І розпечене залізо
На ковадло тяг кліщами.

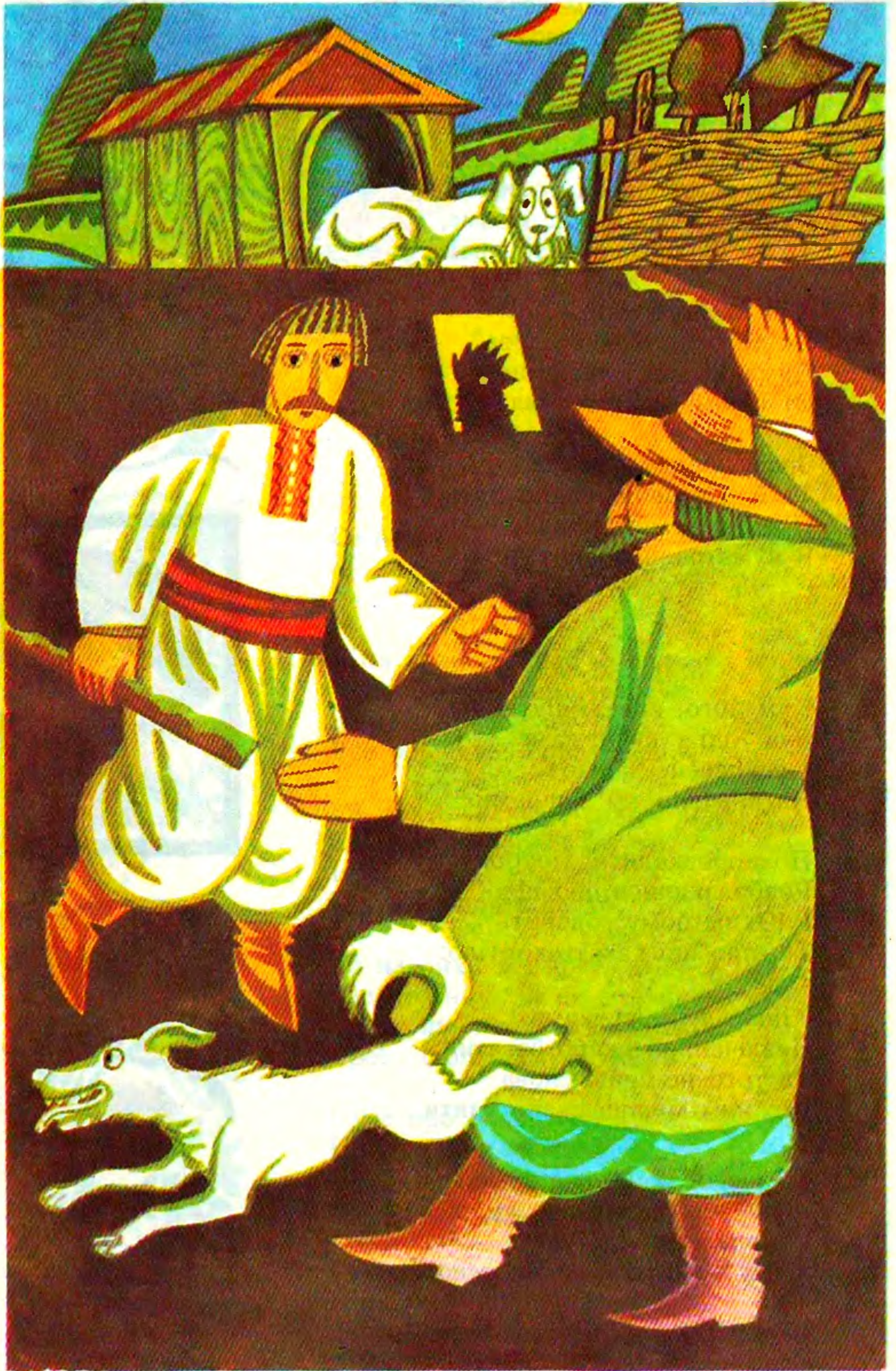
Поздоровкались. Потроху
Розбалакались про діло,
І Юхим йому говорить
Те, про що казать кортіло:

«Знаю я у лісі, куме,
Незліченний скарб багатий,
Та того не знаю слова,
Що ним можна скарб узяти.

То навчи мене, мій куме,
Вічно дякувати буду
Й половину відступаю
Я з усього, що здобуду».

«Добре! — кум йому говоре. —
Ось що мушиш ти робити:

Під Івана під Купала
В ліс на місце сам іди ти.

В лісі папороть цвістиме,
Квітку ти зірви із неї,
А тоді і підеш зараз
До ліщини до тієї.

А як буде в тебе квітка,
Скарб до тебе сам прибуде».
А Юхим його питає:
«Ну, а чим же скарб той буде?»

Кум і каже: «Скарб усяко
Виявляється, буває:
Часом свічкою, а часом
Дідьком лисим причвалає.

Як побачиш, що ітиме,
Не тікай тоді від нього,
Стій, не руш ні трохи з місця
І не бійся ти нічого.

Як підійде — вдар по пиці,
Та добряче вдар — дивися!
І промов: «Амінь, на гроші
Та на злото розпадися!»

Побалакали ще трохи,
І пішов Юхим додому,
Радий дуже, та про радість
Він не каже ще нікому.

3

Ось прийшов Іван Купало,
Ось і ніч уже надходе,
І Юхим на те узлісся,
Перед північчю приходе.

Де ж та папороть? Немає!
Не цвіте ніщо й не сяє,
А Юхим блукає в лісі,
Все ту папороть шукає.

Довго він блукав без діла,
Заболіли й ноги в нього,
А знайти не довелося
В лісі темному нічого.

Утомився, сів під дубом
Там, де мусить скарб лежати,
Може, скарб без квітки вийде —
Треба, дума, подождати.

Довго ждав-сидів, сердега,
А нічого ще немає,
І вже голову на груди
Тихий сон йому схиляє.

Коли чує: щось у лісі
Затріщало, зашуміло,
Скочив він з землі, злякався,
Затрусилося все тіло.

Далі здумав, що не треба
Тут лякатися нічого,
І кулак зобгавши, жде він
З лісу скарбу золотого.

Аж і справді: щось виходе,
Лисий дідько насуває,
А Юхим його до себе
Ближче, ближче підпускає.

Підпустив — як дасть по пиці.
«Розпадись! — кричить, — на злото!
Розпадись!» Але ж погляне —
То не дідько, ні! Та що то?

То коваль, то кум Юхимів
За обличчя ухопився
І кричить: «Чи не здурів ти,
А чи, може, ти сказився?!

Не діждавшись, я до нього
В ліс прийшов, щоб пособляти...
А за віщо маєш битися
Так, недовірку ти клятий!

На ж тобі за це!» Зчепились,
А Юхим кричить: «Куди ти?
Думав я, що скарб виходить,
Сам же ти казав, щоб бити!»

А коваль кричить: «А можна
Не розгледівши та битися?
Ось як дам тобі — навчу я,
Перш ніж битися,— дивиться!»

І зоря ще не займалась,
А куми уже побились,
Без скарбів прийшли додому
І надовго посварились.

А не вірили б дурниці
Та за нею не вганяли,
То й чубів вони б даремно
В лісі не повискубали.

КРУК, ВЕЛИКА ПТИЦЯ

Жив собі колись на світі
Крук, велика птиця,
Звик собі він тихо жити,
Тим та сим живиться.

Всі птахи його у лісі
Дуже поважали,
Як збирались у громаду,
На покуть¹ пускали —

І питалися поради
Про діла у нього,
І всі крука шанували,
Як батька старого.

Жив би й жив собі любенько
Крук, велика птиця,
Якби раз не довелось
Із раком зустрітись...

Був колись наш крук голодний, —
З ранку аж самого
Ані ріски ще у роті
Не було у нього.

¹ Покуть — почесне місце в хаті під іконами.

Довго він літав у лісі
Та шугав степами
І надвечір сів, знемігшись.
Між очеретами.

Коли гляне — рак великий
В воду хоче лізти.
Крук до нього — хап у рота! —
Буде попоїсти!

Се на березі робилось
Долі під вербою;
Крук злетів та й сів на гілку
Саме над водою.

Бачить рак тоді, що лихо,
Та й ну мудрувати,
Як би тут обрятуватись,
Щоб не пропадати?

От подумав він та й каже:
«Ой вороне-брате!
Довелося батька й матір
Твоїх мені знати.

Ну, та й гарні ж були птиці,
Вже таких немає,
Що розумні вже, що добрі
Так хто його й знає!»

Крук те чує, слухать гарно,
Що рак батька славить,
Та: «Угу!» на те мугика,
Рота не роззявить.

Рак ізнову починає:
«Правду як сказати,
То твоїх ще довелось
І братів зазнати.

Удалися в батька діти!
А та й птиці ж гарні!
Що вже добрі, що розумні
Чисті та чупарні!»

Крук те чує, слухать гарно,
Що рак рідних славить,
Та: «Угу!» — на те мугика,
Рота не роззявить.

Рак же знову починає:
«Але що казати!
Хоч були брати і гарні,
Гарні батько й мати,

Та куди вже їм до тебе!
Вроди й не рівняти,
А за розум — тобі б треба
В лісі царювати!»

«Ага!» — скрикнув крук, зрадівши,
Та й роззявив рота,
А рак бульк тоді у воду —
Пропала робота!

А сороки білобокі
На вербі скакали,
Як те вздріли, полетіли
Та скрізь розказали.

З того часу вже минулась
І повага, й шана,
І на крука грима кожна
І галка погана.

З того часу, як в громаді
Стане крук навчати,
Зараз птаство: «Годі! Годі!
Навчись царювати!»

Так йому те прикро стане,
Хоч піти втопиться,
Тож замовкне й сяде збоку
Крук, велика птиця.

ДУРЕНЬ ДУМКОЮ БАГАТІЄ

Наш Іван кохавсь у мріях —
Думкою літає
Та скарби усе знаходе,
Гроші здобуває.

Одного разу пішов він
На баштан до пана,
Огірочки молоденькі
Звабили Івана.

Взяв мішок Іван з собою,
Повен щоб набрати,
Та й почав він до баштану
Стиха плазувати.

Як підліз до огірочків,
Став він і гадає:
«Це їй-богу мені щастя
Зараз набігає.

Наберу цих огірків я
Повну лантушину,
А тоді візьму за їх я
Добру копійчину.

За ті гроші собі маю
Курочку купити,

А та курочка курчаток
Буде нам водити.

Я візьму оті курчата
Та й пошлю я жінку
Їх продати, і куплю я
За ті гроші свинку.

Наведе мені та свинка
Поросят чимало,
Будуть в мене і ковбаси,
Буде в мене й сало.

Тільки — ні! Ті поросята
Я не буду їсти,
А як виростуть, то й їх я
Теж продам у місті.

За ті ж гроші всі куплю я
Добрую коняку,
І вона роботу буде
Нам робити всяку.

А до того приведе ще
Лошачка такого,
Що швидкішого не буде
Коника ні в кого.

Лошачка того продам я,
Хату щоб купити,—
Біля хати ж щоб садочок,
Вишеньки та квіти.

А там далі і город щоб —
І його чимало,
Бо я хочу, щоб на ньому
Все там виростало.

Огірків теж насаджу я,
Бариша щоб мати...
Тільки горе, що такий то
Вже народ наш клятий:

Не вдержіш і огірочка,
Вирвуть все до краю,

Ну, байдуже, сторожів я
Добрих понаймаю.

А сам вийду потихеньку
Із своєї хати
Та й піду у сторожів тих
Варти вивіряти.

Так піду я понад краєм
Та й гукну: «Не спіте!
Гей, чи чуєте? Город мій
Добре бережіте!»

Та й згукнув Іван, мов справді
В нього вже те діло.
На баштані ж тому двоє
Сторожів сиділо,—

Як почули вони Йвана,
Кинулись до нього
Та й піймали зараз в руки
Із мішком дурного.

Попобили бідолаху,
Мали ще й в'язати...
Та вже вихопився якимсь
Та мерщій тікати!

Як вернувся, ще довгенько
Чув побиту спину,
Та нікому не хвалився
Про свою причину.

Та вже потім жінці якимсь
Розказав се діло,
Та — сусіді, трохи згодом
Всюди облетіло.

Почали тоді сміятись:
«Он як наші вміють,
Що думками із нічого
Швидко багатіють!»

РИБ'ЯЧІ ТАНЦІ

1

Лев царює над лісами,
Над водами він царює,
Скрізь закони видає він
І усюди порядкує.

2

Ось надумавсь він і кличе
На велику пораду
До свого царськóго двору
Всю звірячу громаду.

3

Каже раді міркувати,
Дати рибі суд і право,
І суддю настановити,
Щоб судив він нелукаво.

4

Стала рада міркувати,
Міркували-радували,
І над рибою суддею
Всі лисицю обібрали.

5

Почала тоді лисиця
По річках порядкувати.
В неї кум був — однокрилий
Журавель старий цибатий.

6

Ось його вона до себе
Пособляти попросила,
І тоді у них робота
Дуже швидко закипіла.

7

Кум стромляє ніс у воду,
Рибу з неї викидає,
А лисичка на травиці
Суд над нею вирікає.

8

І як риба та погано
Щось поводитася в річці,
То злочинницю карати
Все доводилось лисичці.

9

І покараних злочинців
Кум з кумою не ділили,
А ладненько та тихенько
Так удвох усіх і їли.

10

І погладшала лисичка,
І така ситенька стала,
Що усіх звірів, як глянуть,
Заздрість зараз обнімала.

11

Як позаздрили, то стали
Доглядатися пильненько,

Та й дізнались, як лисичка
Порядкує там гарненько.

12

Між звірями зараз чутка
Пролинула про те діло,
І те слово і до лева
Трохи згодом долетіло.

13

Хоч пан лев і сам обіда
Баранами та волами,
А голодний не гидує
І нечистими свин'ями,

14

Дак то він і лев на теє,
Щоб з підданців драти шкуру,
Інші ж мусять просту мати,
А не левову натуру.

15

Беззаконство він карає!
Сам бажає подивитися,
Як то справді порядкує
Там над рибою лисиця.

16

І до річки він приходить,
А над нею суд там саме:
Рибка б'ється на травиці
Головами та хвостами.

17

Кум з кумою вже гарненько
Пообідати хотіли,
Та зненацька коло себе
Лева дужого уздріли.

18

«Хто такий ти? Що тут робиш?» —
Грізно в кума лев питає.

Та лисичка зна брехати
І швиденько відмовляє:

19

«Се мій писар єсть, о царю!
Він за чесність превелику
Од народу має шану
Й буде мати аж довіку.»

20

А оце твої підданці,
Посланці се од народу,
Щоб тебе тут привітати,
Бач, покинули і воду.

21

Карасі, великий царю,
Це прийшли поздоровіти...»
«Ну, а як же, — лев питає, —
Як народові тут жити?»

22

Чи вдоволені підданці?
Чи порядок є у краї?»
А лисиця відмовляє:
«Та їм так, неначе в раї!

23

О наш добрий царю! Тільки б
Бог тобі дав віку й сили!...»
(А карасики безщасні
На травиці тріпотіли.)

24

«Тільки чом же, — лев питає, —
І хвостами, й головами
Ті заступники народні
Всі кивають перед вами?»

25

А лисиця відмовляє:
«Мудрий леве! Се радіють
Так вони, тебе уздрівши,
І танцюють, як уміють...»

26

«А!» — ревнув тут лев, брехнею
Розлютований такою,
І в свої він кігті кума
Ухопив ураз з кумою.

27

І щоб так не без музики
Тим підданцям танцювати,
То він писаря з суддею
Їм примусив заспівати.

28

І було то на цім світі
Їм останнє вже співання...
Так скінчилося лисиче
Над річками панування...

ЗМІСТ

Вступне слово Шевчука В. О.	3
Два морози	5
Сопілка	12
Дівчина Леся	22
Сірко	33
Могутній комар	38
Три бажання	42
Дума про княгиню-кобзаря	47
Скарб	56
Крук, велика птиця	62
Дурень думкою багатіє	66
Риб'ячі танці	70

Литературно-художественное издание

Гринченко Борис Дмитриевич

СКАЗКИ

(На украинском языке)

Для младшего школьного возраста

Художники Журновская Анна Олеговна
и Музыка Константин Александрович

Составление, редакция и вступительное слово
Шевчука Валерия Александровича

Киев «Вэсэлка»

Завідуючий редакцією О. Є. Шевченко

Редактор О. С. Яремійчук

Художній редактор Д. П. Присяжнюк

Технічний редактор К. П. Дворська

Коректор Т. К. Дорохова

ИБ № 5215

Здано на виробництво 02.03.90. Підписано до друку 06.08.90. Формат
70 × 100/16. Папір офсетний № 1. Гарнітура таймс. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 6,45. Умовн. фарб.-відб. 25,17. Обл.-вид. арк. 5,56.
Тираж 200 000 пр. Зам. 302-0. Ціна 40 к.

Орден Дружби народів видавництво «Веселка»,
252655, Київ, МСП, Мельникова, 63.

Львівська книжкова фабрика «Атлас»
290005. Львів, Зелена, 20.